

Палаткін Євген Володимирович – магістр спеціальності 011 Науки про освіту (педагогіка вищої школи) ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: psant1995@gmail.com

Palatkin Yevhen Volodymyrovych – Master of Specialty 011 Education Sciences (Pedagogics of Higher School) of SHEI «Donbas State Pedagogical University» (Sloviansk, Ukraine). E-mail: psant1995@gmail.com

УДК 316.62:005.336.3

ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ОСОБИСТІ

О. В. Кузьміна

Стаття присвячена аналізу факторів соціального впливу на процес підвищення якості життя особистості. Ця проблема постає як двовекторна, оскільки створюючи для особистості сприятливе середовище як підґрунтя формування індивідуальності, суспільство збагачується і зміцнюється та відкриває широку перспективу свого розвитку. В контексті дослідження подано аналіз тих факторів соціального впливу, що суттєво обумовлюють протікання процесу підвищення якості життя особистості. Розглянуті різні точки зору, які існують у діалектичних філософських підходах, три різних точки зору щодо характеру взаємодії особистості із навколишнім середовищем. В результаті доведено, що вимоги до процесу підвищення якості життя особистості істотно залежать від суспільного ладу, соціальної системи, культурних традицій.

Ключові слова: *якість життя, особистість, суспільство, навколишнє середовище.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні трансформації суспільного життя України обумовлені чисельними змінами соціальної ситуації, суспільної свідомості, ціннісних орієнтацій, що зумовлює пошук нових підходів до створення сприятливого соціального середовища, що забезпечувало б оптимальні та комфортні умови для життєвої реалізації кожного громадянина. Ця проблема постає як двовекторна, оскільки створюючи для особистості сприятливе середовище

як підґрунтя формування індивідуальності, суспільство збагачується і зміцнюється та відкриває широку перспективу свого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблему підвищення якості життя особистості доволі ґрунтовно досліджено у науковій літературі. Теоретичні засади підвищення якості життя особистості досліджували такі науковці, як: Л. Бурдейна, В. Межуєв, У. Пфінгстен, М. Шibaєва, О. Хомяков, Р. Хинтч.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в аналізі факторів соціального впливу на процес підвищення якості життя особисті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В контексті дослідження проблем підвищення якості життя особистості ми вважали за доцільне дати аналіз тих факторів соціального впливу, що суттєво обумовлюють протікання процесу підвищення якості життя особистості.

Першим таким фактором є *вплив навколишнього середовища* на процес підвищення якості життя особистості. Ми розглядатимемо даний фактор крізь призму досягнення сенсу існування людини, переважного вектору його взаємодії з навколишнім середовищем під час досягнення своїх цілей; спрямованості на забезпечення успіху процесу підвищення якості життя.

У діалектичних філософських підходах існують три позиції, три різних точки зору щодо характеру взаємодії особистості із навколишнім середовищем, це:

- позиція відкритого суперництва, конкуренції, ворожнечі, боротьби з метою захоплення, оволодіння, скорення та підпорядкування;

- приховане суперництво, конкуренція, що замасковані під співробітництво, взаємодію, взаємодопомогу, кооперацію; таке співробітництво по суті виступає в якості обману, лицемірства, маніпуляції та зрадництва;

- відкрите співробітництво, взаємодія, взаємодопомога, кооперація з метою досягнення компромісу, узгодження позицій, гармонії інтересів, поділу сфер і функцій.

Розглянемо послідовно вище визначені позиції взаємодії особистості з навколишнім середовищем.

Перший підхід передбачає, що процес підвищення якості життя індивіда має забезпечити його здатність до виживання у ворожому, конкурентному природному й соціальному середовищі. Характерною

рисом взаємодії індивіда із навколишнім середовищем у даному випадку є відкрите суперництво. За цих умов підвищення якості життя людини слід розглядати як біологічну та соціальну здатність до:

– виживання у ворожому, конкурентному природному та соціальному середовищі, якому притаманні самозахист, прагнення до виживання в умовах життєвих криз;

– використання ресурсів природи й соціуму для досягнення своїх цілей за допомогою їхнього присвоєння в результаті боротьби та конкуренції;

– добування засобів існування; отримання освіти й роботи; досягнення соціального успіху шляхом використання ресурсів природи, суспільства й людей для досягнення своїх цілей за допомогою їхнього присвоєння в результаті боротьби.

Ми вважаємо за доцільне відзначити, що даний підхід знайшов відображення в ідеях німецького філософа Іммануїла Канта, що висловлював думку про розбіжність особистих цілей і суспільних результатів людської діяльності. Кант зазначав, що припускати в окремої людини наявність розумної мети не доводиться; скоріше, дурість, дитяче марнославство, злість і пристрасть до руйнування виступають як мотиви поведінки. Причиною закономірного порядку в людстві, за Кантом, служить антагонізм між людьми, їхня схильність вступати до суспільства, водночас, опираючись цьому суспільству, що загрожує розпадом. В умовах єдності, помірності й взаємної любові людські таланти не могли б себе виявити. Шлях роздору, нарешті, призведе до досягнення загального правового цивільного суспільства, членам якого надана найбільша воля, сумісна, однак, з повною волею інших. Антагонізм у цьому суспільстві буде продовжувати існувати, але його обмежать закони. Тільки в таких умовах можливий найбільш повний розвиток потенцій, закладених у людській природі [7]. Такий підхід до процесу формування життєвої компетентності передбачає визнання корисності природного, суспільного та особистісного антагонізму й протистояння.

Ця позиція також знайшла підтримку в ідеях англійського філософа-матеріаліста Томаса Гоббса, який стверджував, що для природного додержавного стану людей характерна «війна всіх проти всіх», яка потім обмежує державу на основі договору [9].

Німецький філософ Артур Шопенгауер, яскраво характеризуючи психологію індивідуалізму, писав: «кожний бажає панувати над всім і знищити все, що йому противиться; кожний вважає себе осередком миру, своє власне існування й благополуччю віддає перевагу перед всім іншим;

кожний готовий знищити мир, аби тільки підтримати своє власне «я»; кожний розглядає себе як мету, у той час, як всі інші для нього тільки засіб» [8]. За Шопенгауером, в умовах антагоністичного поділу праці продукти людської діяльності (продукти праці, гроші, суспільно-політичні установи й відносини, форми суспільної свідомості тощо) є відчуженими від людини, перетворюються в самостійну, незалежну від людей силу, що панує над ними й ворожує з ними.

Цікаво, що підтвердження теорії конкуренції як основи підвищення якості життя особистості ми знаходимо й в положеннях дарвінізму, за якими головний двигун суспільного розвитку – боротьба за існування, конкуренція, природний добір. У сучасній науці така позиція була теоретично обґрунтована американськими прагматистами у формі так званої «аналітичної філософії». «Специфіка прагматизму полягає в поширенні на людину дарвінівських еволюціоністських принципів пристосування до середовища, боротьби за існування й виживання найбільш пристосованих» [4, с. 104].

Апостоли прагматизму описали, обґрунтували й затвердили специфічний американський спосіб життя. «Найважливішою особистою проблемою людини для Джеймса виступає проблема дії, спрямованої на виживання й пристосування до середовища в самому широкому смислі слова» [2, с. 108]. «Дьюї вважав, що всі потреби людини визначаються поточними потребами виживання й пристосування до того середовища, у якому вона живе й у яке вона може вносити ті або інші приватні зміни» [3, с. 115].

Варто зауважити, що в умовах сучасного розвитку суспільства, коли формування конкурентоздатної, цілеспрямованої особистості позиціонується як соціальне замовлення, даний підхід виглядає, можливо, недостатньо гуманістичним, проте має абсолютно правдиві обриси. Цьому служать постійні зіставлення, порівняння, ранжування, за допомогою яких сучасне суспільство нав'язує думку про необхідність порівняльного зіставлення членів суспільства. Вимогами до покращання процесу підвищення якості життя молодих громадян у суспільстві конкурентної боротьби стають: залучення дітей до участі в гуртках єдиноборства (як для юнаків, так і для дівчат), формування вмінь самооборони; уміння переносити фізичний і психічний біль, «тримати удар»; участь у постійних змаганнях (вікторини, конкурси, тести); складання й оприлюднення всляких рейтингів, списків кращих за кожним засвоєним вмінням тощо. Таким чином, для молоді традиційними стають системи чисельних оцінювань різноманітних показників життєвої успішності за допомогою запропонованих суспільством стандартів оцінювання [5], а для дорослих ці

стандарти реалізуються як необхідність участі в конкурсах, тендерах, одержання всляких премій і грантів. Ми усвідомлюємо, що перемога в умовах навколишнього середовища, що ґрунтується на антагоністичних засадах забезпечується лише за умови підтримки, наявності соціального середовища, яке забезпечуватиме розвиток можливостей, обдарувань. Проте, говорячи про молодих людей, ми усвідомлюємо, що їх життєвий старт, здебільшого, гарантує низький рівень можливості отримання суспільних досягнень за умови домінування такого підходу в соціальній політиці держави.

Другим підходом до характеристики взаємодії особистості з навколишнім середовищем є приховане суперництво, замасковане під співпрацю. У межах такого підходу типовими формами взаємодії особистості та середовища стають суперництво, конкуренція, що замасковані під співробітництво, взаємодію, взаємодопомогу, кооперацію. У такому контексті співробітництво насправді виступає в якості обману, лицемірства, маніпуляції та зрадництва. Згідно з таким трактуванням життєва компетентність особистості передбачає використання усіх можливих ресурсів (природних, соціальних, людських), визначених у характеристиці першого підходу, проте має певну специфіку. Для другого підходу «прихованого суперництва» притаманні біологічна та соціальна здатність до використання для досягнення своїх цілей ресурсів природи, суспільства та людей за допомогою їхнього присвоєння в результаті маніпуляції, у тому числі, шляхом керівництва ними.

Ми вважаємо, що саме такий підхід, що характеризується системою соціальної маніпуляції, державного лицемірства та зневіри більшості громадян є найбільш поширеним для суспільного життя більшості пострадянських держав, у тому числі й України. За умови домінування цього бачення шляху соціального та особистісного розвитку підвищення якості життя людини насправді залежатиме від уміння брехати, обманювати навколишніх, діяти, з огляду тільки на власну вигоду, зневажаючи інтереси інших.

У сучасних філософських та соціологічних дослідженнях існують дві позиції, що містять протилежні оцінки даного підходу. Прихильники першої вважають, що людина – це велика дитина, і маніпуляція її свідомістю (зрозуміло, заради її ж власного блага) досвідченим і мудрим правителем – не тільки можливий, але й кращий, «прогресивний» засіб. Так, низка західних політиків і філософів [5] вважають, що перехід від примусовості, тим більше, із застосуванням насильства, до маніпуляції свідомістю – величезний крок у розвитку людства.

Дещо іншу позицію посідають дослідники, які вважають, що свобода волі людини, яка припускає володіння індивідуальним розумом, дозволяє робити відповідальний вибір (нехай і помилковий) є величезною цінністю. Такий підхід до суспільного та особистісного розвитку відкидає законність і моральне виправдання маніпуляції свідомістю, вважає фізичне насильство менш руйнівним (якщо й не для індивідуума, то для роду людського), ніж моральне, ідейне, духовне «зомбування» та роботизацію особистості.

Ці дві позиції визначаються антагонізмом в оцінці, баченні цінностей, ідеалів людини. Питання – чи впливає на життя людини втілення цієї доктрини в життя лінійно, або цей вплив має критичні різнопланові рівні. Тобто, чи можлива «маніпуляція в розумних межах» або визнання її як виправданого засобу керування означає перескок у якісно інше суспільство [2].

Третій підхід до взаємодії особистості та природного середовища як фактора соціального впливу на процес підвищення якості життя особистості передбачає в якості пріоритетного ставлення відкрите співробітництво, взаємодію, взаємодопомогу, кооперацію з метою досягнення компромісу, узгодження позицій, гармонії інтересів, поділу сфер і функцій. Рівень, структура й склад життєвої компетентності людини повинні забезпечити її виживання в природному й соціальному середовищі.

Одним з важливих аспектів моральної оцінки даного підходу є те, що відкрите співробітництво (яке не має необхідності приховувати, ховати, маскувати), так і відкрите суперництво й агресія не мають потреби в неправді. Цей постулат в межах нашого дослідження набуває особливого значення, оскільки правда є однією з найдавніших людських цінностей, а правдивість – однією з найважливіших вимог до якості життя людини. Тут зіставлення фактичної поведінки й «образу» поведінки, що презентує особистість, вказує, в основному, на збіг, на невеликі розбіжності, на помилки й неточності, а не на навмисне приховання, запланований обман і маніпуляцію.

За таких умов якість життя людини формується як біологічна та соціальна здатність до виживання в природному та соціальному середовищі, що передбачає надання допомоги природі, суспільству, людям, виконання суспільних обов'язків (участь у виборах, служба в армії), участь у спільних справах; керівництво справами спільноти в інтересах кожної особистості.

Якщо вважати Всесвіт дружелюбним, суспільство – кооперативним, основою стосунків – довіру, то перелік властивостей якості життя які

необхідно формувати в особистості (особливо молодій людині) стає зовсім іншим. Такому порядку соціального й природного устрою притаманні: вирішення конфліктів за принципом «виграв-виграв» [6], розвиток здатності довіряти й довірятися, виховання відкритості людям і світу, прагнення до чесності й справедливості. Ми усвідомлюємо, що такий перелік у нашій світі можна вважати ідеалізмом, романтизмом і непрактичністю, але часто давня мудрість виявляється важливою й сьогодні: «м'яке перемагає тверде» [6].

Аналіз змісту такого фактору соціального впливу на процес підвищення якості життя особистості як вплив навколишнього середовища дозволив нам визначити, що всі три способи взаємодії особистості з навколишнім середовищем (природним, соціальним, людським) мають свої площини застосування, свої галузі раціонального використання. Питання лише в тому, який з цих способів є пріоритетним, й таким чином визначає світогляд, психологічний стан особистості. Особливо концептуальним такий вибір є для молодій людині, оскільки саме він буде визначати картину світосприйняття Всесвіту: те, чи буде вона вважатися дружельною або ворожою; простою, ясною і зрозумілою або облудною, хитрою, підступною.

Як наступний (більш вузький, похідний від першого) фактор соціального впливу на процес підвищення якості життя особистості нами визначено *вплив суспільного устрою і типу культури суспільства*.

На даному етапі теоретико-методичного аналізу процесу підвищення якості особистості ми вважали за доцільне з'ясувати значущість впливу суспільного ладу, соціальної системи, культурних традицій на результативність процесу підвищення якості життя людини.

Найбільш примітивна точка зору на це питання така: вимоги до рівня, структури й складу якості життя людини залежать тільки від рівня цивілізації, технічного прогресу, ступеня розвитку інфраструктури й техносфери. Мається на увазі так звана «лінійна модель розвитку», наприклад, підвищення всіх основних показників життєдіяльності та якості життя людини забезпечуватиме позитивну динаміку підвищення якості життя особистості.

Інша точка зору передбачає, що вимоги до процесу підвищення якості життя особистості залежать не тільки від рівня цивілізації, технічного прогресу, ступеня розвитку інфраструктури й техносфери, але й суспільного ладу, соціальної системи, культурних традицій. Тобто, ці вимоги істотно різняться, наприклад, для капіталізму й соціалізму, для атеїстичного й релігійного суспільства, для індивідуалістської й колективістської культури.

Ми усвідомлюємо, що в даному випадку не обговорюється, але зрозуміло, що мається на увазі й потужний зворотній вплив: люди з певною структурою життєвої компетентності прагнуть створити, підтримати, стабілізувати суспільство, у якому вимагають саме таку структуру якості життя.

Варто згадати положення марксизму про суспільну сутність життя кожного індивіда. Дана філософська течія визначає конкретно-історичну сутність людини, зміну смислу людської сутності залежно від конкретного змісту тієї або іншої епохи, формації, соціально-культурного й культурно-побутового контексту. Вихідним пунктом такого розуміння є трактування людини як суб'єкта й продукту трудової діяльності, на основі якої формуються й розвиваються соціальні відносини [1].

З даним класичним підходом перегукуються ідеї німецьких психологів У. Пфінгстена і Р. Хинтча, які вказують, що якість життя людини – це операційне поняття, що має тимчасові, історичні межі. Станом успішного функціонування людини в соціальних умовах, що змінюються, є вироблення поведінкових сценаріїв, що відповідають новій соціальній дійсності, очікуванням партнерів взаємодії, що забезпечується соціальним орієнтуванням, створенням умов для інтеріоризації об'єктивного соціального досвіду, його трансформації в індивідуалізований соціальний досвід [8].

Доказом того, що люди соціально компетентні при соціалізмі, виявилися зовсім некомпетентними при трансформації в умовах капіталістичної держави з її специфічними вимогами, став історичний досвід колишньої НДР, країни, що надзвичайно різко змінила соціальну систему. Як показують недавні опитування суспільної думки, мільйони людей під час такої трансформації втратили соціальні орієнтири й соціальну ідентичність, тисячі людей зазнали проявів дезадаптації, їхньою долею стали безробіття, алкоголізм, наркоманія, деколи й суїцид. Важливо відзначити, що при цьому не мінялися ні мова, ні культура, ні місце проживання, ні коло сусідів і знайомих, ні етнічні й національні традиції, лише – суспільний устрій.

У межах нашого дослідження цікаво було виявити значення впливу культури на процес формування життєвої компетентності особистості.

Проблеми розвитку культури нині набувають першорядного значення, оскільки культура виступає істотним чинником соціального прогресу. Культура суттєво впливає на характер поведінки, стиль та форми спілкування людей, їх свідомість, духовні потреби тощо. Здебільшого рівень культури особистості визначає її подальшу долю, кар'єру та життя.

Нашу увагу привернуло визначення Л. Бурдейної, що розглядає культуру як показник рівня розвитку суспільства, як рису, властиву суспільним явищам і насамперед людині – суб'єкту історичного процесу [8].

Нас приваблює підхід В. Межуєва, який зазначає, що культура виражає не будь-яку єдність людини з природою й суспільством, а лише істинно людське, те, що відповідає існуванню людини як універсально-практичної істоти [5].

Досліджуючи проблеми культурної динаміки, М. Шибяєва вважає, що головна причина впливу культури на особистість полягає у «багатстві ціннісного змісту самої культури». Аналізуючи зміст поняття «культура», дослідниця акцентує імперативне та нормативне ставлення людей до соціокультурних зразків, цінностей та норм. Досліджуючи реалізацію людини в культурі, автор підкреслює поетапність даного процесу, головною рисою якого є особистісне самовизначення. Характер особистісного самовизначення знаходить відображення в соціокультурній ситуації і містить формування ціннісних орієнтацій, уявлень про те, що є добро та зло, справедливість та відповідальність, миролюбність та порядність тощо [2, с. 18].

Цікавим феноменом культурного впливу на формування та розвиток особистості є визначення місця та ролі культури монорелігійних націй та народів, до яких належить слов'янська культура. Дослідники специфіки слов'янської культури, зокрема, О. Хом'яков підкреслювали принципову відмінність слов'янської цивілізації від західної, бачили специфічність нашого суспільства в православ'ї й обцинному початку, як основі суспільного устрою. Відповідно, можна вважати, що культура вірування також впливає на процес становлення особистості [2].

Визначаючи місце та роль такого фактору соціального впливу як тип культури суспільства на процес підвищення якості життя особистості варто зауважити, що формування будь-яких компетентностей молодій людині неможливе без чітких орієнтирів культури суспільства.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що вимоги до процесу підвищення якості життя особистості істотно залежать від суспільного ладу, соціальної системи, культурних традицій.

Література

1. Алексеев П. В. Философия : учебник для ВУЗов / П. В. Алексеев, А. В. Панин. – М. : ТЕИС, 1996. – 504 с.
2. Волинець Л. С. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлення

- батьківського піклування / Волинець Л. С., Комарова Н. М., Антонова-Турченко О. Г. – К. : УІСД, 1998. – 120 с.
3. Маркович Д. Ж. Соціальне середовище та формування особистості учня / Д. Ж. Маркович // Метода. – 1999. – Вип. 2. – С. 22–25.
 4. Межуев В. М. Культура и история / Межуев В. М. – М. : Просвещение, 1997. – 131 с.
 5. Профессиональная компетентность: понятие и виды : [информ. справ.] / сост. Н. Л. Солянкина. – Красноярск : [б. в.], 2003. – 25 с.
 6. Соціальна робота в Україні : [навч. посіб.] / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; за заг. ред. І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонові. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 254 с.
 7. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / Якиманская И. С. – М. : [б. и.], 1996. – 315 с.
 8. Beitrage zur Methodik der Lehrerfortbildung. – Soest : [w. r.], 1990. – 391 p.

ФАКТОРЫ СОЦИАЛЬНОГО ВЛИЯНИЯ НА ПРОЦЕСС ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ЛИЧНОСТИ

Е. В. Кузьмина

Статья посвящена анализу факторов социального воздействия на процесс повышения качества жизни личности. Эта проблема выступает как двухвекторная, поскольку создавая для личности благоприятную среду как основу формирования индивидуальности, общество обогащается и укрепляется, и открывает широкую перспективу своего развития. В контексте исследования подан анализ тех факторов социального влияния, которые существенно обуславливают протекание процесса повышения качества жизни личности. Рассмотрены различные точки зрения, существующие в диалектических философских подходах, три разных точки зрения о характере взаимодействия личности с окружающей средой.

В результате доказано, что требования к процессу повышения качества жизни личности зависят от общественного строя, социальной системы, культурных традиций.

Ключевые слова: качество жизни, личность, общество, окружающая среда.

FACTORS OF SOCIAL INFLUENCE ON THE PROCESS OF INCREASING QUALITY OF LIFE OF THE PERSONALITY

O. V. Kuzmina

The article is devoted to the analysis of factors of social influence on the process of improving the quality of life of the personality. Different points of view, existing in dialectical philosophical approaches, are considered, three different points of view on the nature of the interaction of the individual with the environment.

It is as a result well-proved that requirements to the process of upgrading life of personality depend on the social order, social system and traditions.

Key words: *Quality of life, personality, society, environment.*

Кузьміна Олена Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: kov35@ukr.net

Kuz'mina Olena Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of the State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University» (Sloviansk, Ukraine). E-mail: kov35@ukr.net

UDC 378.147: [37.011.3-051:005]

LEADING IDEAS OF MODERN TRAINING OF MANAGER OF EDUCATION

B. I. Matorin

*The article presents the pedagogical content of the concept a **modern teacher as a manager of education**. The leading ideas of the modern training of the education manager are outlined. It is proved that a manager of a comprehensive educational institution is a who is able to creatively perform professional managerial and pedagogical activities, constantly developing in it as an individuality.*

Key words: *Pedagogical management, education manager (manager of education), modern teacher as a manager of education, managerial and pedagogical activities.*

Problem definition and its relationship with important scientific and practical tasks. The National Doctrine of the Development of Ukraine's Education in the 21st Century, the State Program «Education» («Osvita») (Ukraine of the 21st Century), the State Program «Teacher», the Laws of Ukraine «On Education» and «On Higher Education» define the main goal of higher education as the training of a competent pedagogical worker, competitive in the market of educational services, who can orient in the related branches of knowledge and technologies of organizing the educational process and is capable of self-organization and continuous professional self-improvement. Modern school needs a teacher who is able to implement innovative projects, to search for the most rational and effective methods and forms of organizing